

Flygtningenævnets baggrundsmateriale

Bilagsnr.:	233
Land:	Bosnien-Hercegovina
Kilde:	Landinfo
Titel:	Temanotat – Bosnia-Hercegovina: Reise-, ID- og sivilstatusdokumenter
Udgivet:	15. december 2010
Optaget på baggrundsmaterialet:	19. januar 2011

Temanotat

Bosnia-Hercegovina: Reise-, ID- og sivilstatusdokumenter

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) skal som faglig uavhengig enhet innhente og analysere informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet, Utlendingsnemnda og Justis- og politidepartementet til enhver tid har behov for kunnskap om for å kunne løse sine oppgaver.

Landinfos rapporter og temanotater er basert på opplysninger fra både offentlige og ikke offentlige kilder. Opplysningene er innsamlet og behandlet i henhold til kildekritiske standarder. Kilder som av ulike grunner ikke ønsker å bli offentliggjort, er ikke nevnt ved navn.

Opplysningene som blir lagt fram i rapportene og temanotatene, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos rapporter og temanotater er heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som rapportene omhandler.

© Landinfo 2010

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.

Alle henvendelser om Landinfos rapporter kan rettes til:

Landinfo

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

Storgaten 33 A

Postboks 8108 Dep

N-0032 Oslo

Tel: 23 30 94 70

Fax: 23 30 90 00

E-post: mail@landinfo.no

www.landinfo.no

Temanotat **Bosnia-Hercegovina: Reise-, ID- og sivilstatusdokumenter**

SUMMARY

This report concerns rules and procedures for issuing ID- and travel documents in Bosnia and Herzegovina. It examines national ID- and passport issuing bodies, breeder documents, registration routines and control mechanisms for checking ID information. Finally a brief account is given on corruption in general, and on corruption in connection with issuance of documents.

All citizens over the age of 18 must be in the possession of a national ID Card, the *lična karta*, which is issued upon presentation of a valid birth certificate and certificate of citizenship. Since 2003, personal identification information has been registered electronically in a central database. The database is today managed by the Agency for Identification Documents, Registers and Data Exchange (IDDEEA). Biometrics was introduced in 2003, after which all issued ID Cards and passports have contained biometric data. Bosnian passports are issued based on presentation of a valid birth certificate, certificate of citizenship and ID Card.

SAMMENDRAG

Notatet tar for seg regler og prosedyrer for utstedelse av ID-kort og reisedokumenter i Bosnia-Hercegovina. Nærmere bestemt sies det noe om passutsteder, underlagsdokumenter, registreringsrutiner og hvordan ID-opplysninger kontrolleres. Avslutningsvis sies det noe om korrupsjon generelt, og om korrupsjon ved dokumentutstedelse.

Bosniske borgere over 18 år skal være i besittelse av nasjonalt ID-kort, *lična karta*, som utstedes på basis av gyldig fødselsattest (utskrift fra fødselsregister) og statsborgerskapsattest. Siden 2003 har identifikasjonsopplysninger blitt registrert elektronisk i en sentral database, som i dag administreres av IDDEEA (Agency for Identification Documents, Registers and Data Exchange). Etter innføringen av biometri i 2003, har alle ID-kort og pass inneholdt biometriske data. Bosniske pass utstedes på basis av gyldig fødselsattest (utskrift fra fødselsregister), statsborgerskapsattest og ID-kort.

INNHold

1. Innledning	5
1.1 Relevante lover og regelverk	5
1.2 Citizens Identification Protection System (CIPS)	5
1.3 Agency for Identification Documents, Registers and Data Exchange (IDDEEA) ..	5
2. Sivilstatusdokumenter	6
2.1 Fødselsattest	7
2.1.1 Mangelfull eller utelatt fødselsregistrering	8
2.2 Personlig identitetsnummer (JMB)	8
2.3 Statsborgerskap og statsborgerskapsattest	8
2.4 Ekteskapsattest og skilsmisseattest	9
2.5 Dødsattest	10
3. Nasjonalt ID-kort	10
4. Reisedokumenter	11
4.1 Pass	11
4.1.1 Midlertidige reisedokument	12
5. Korrupsjon	12
5.1 Bestikkelser og forfalskninger	12
5.1.1 Ekte dokumenter med ekte opplysninger	13
5.1.2 Ekte dokumenter med falske opplysninger	13
5.1.3 Falske dokumenter med falske opplysninger	14
6. Kontroll av identitetsopplysninger	14
6.1 CIPS, IDDEEA og biometri	14
6.1.1 Skjerpede rutiner for passutstedelse	15
6.1.2 Skjerpede rutiner ved registreringskontorene	16
7. Referanser	17

1. INNLEDNING

1.1 RELEVANTE LOVER OG REGELVERK

Utstedelse og besittelse av persondokumenter er regulert ved lov i Bosnia-Hercegovina, herunder Lov om reisedokumenter (Law on Travel Documents 1997), Lov om personlig ID-nummer (Law on Personal ID Number 2001), Lov om ID-kort (Law on ID Card 2001), Lov om statsborgerskap (Law on Citizenship 1999) og Lov om IDDEEA (Law on Agency 2008).

En rekke endringer og tilføyelser til de fire førstnevnte lovverkene er vedtatt,¹ blant annet som følge av at det ble etablert et sentralt, elektronisk dataregister over personopplysninger og personlige dokumenter i 2003. Med mindre annet er spesifisert i teksten nedenfor, forutsettes at en henvisning til eksempelvis loven om reisedokumenter av 1997 omfatter endringene av senere dato.

1.2 CITIZENS IDENTIFICATION PROTECTION SYSTEM (CIPS)

I 2002 ble det opprettet et Direktorat for implementering av CIPS-prosjektet (Directorate for Implementation of the CIPS Project). CIPS-prosjektet, som pågikk fra 2003 til 2008, hadde som oppgave å etablere en sentral elektronisk database der et utvalg av landets registre over personopplysninger kunne samles (se punkt 1.3 for oversikt over aktuelle registre). Prosjektet la grunnlaget for produksjon og utstedelse av nye biometriske ID-kort i Bosnia-Hercegovina fra 2003, og for biometriske pass fra 2009.

1.3 AGENCY FOR IDENTIFICATION DOCUMENTS, REGISTERS AND DATA EXCHANGE (IDDEEA)

Direktoratet for implementering av CIPS-prosjektet var en midlertidig enhet, og ble ved lov erstattet av Agency for Identification Documents, Registers and Data Exchange of Bosnia and Herzegovina (IDDEEA) i 2008 (Law on Agency 2008). IDDEEA er underlagt Bosnia-Hercegovinas Departement for sivile saker (Ministry of Civil Affairs).

IDDEEA forvalter databasen som ble opprettet av CIPS, og har ansvar for alt teknisk vedlikehold av registrene, for den elektroniske lagringen av opplysninger i registrene og for brukertilgang til registrene. Databasen inneholder registre for (IDDEEA u.å.c):

- personlig identitetsnummer (JMB)
- permanent og midlertidig bostedsregistrering
- ID-kort for borgere av Bosnia-Hercegovina og for utlendinger
- ordinære pass, tjeneste- og diplomatpass
- førerkort og vognkort
- bøter og vandelsattester

¹ Se kildelisten for henvisninger til de omtalte endringene og tilføyelsene.

- samt “other registers approved by the source authorities, and with special Decision of the Council of Ministers”²

Fødselsregistrene er blant de registrene som fortsatt ikke forvaltes av IDDEEA (Ombudsmannen 2010). Det er imidlertid forespeilet at IDDEEA i nær fremtid også skal overta ansvaret for sikring og oppbevaring av underlagsdokumenter fra de sivile registrene (EU Commission 2009, s. 3).

IDDEEA (u.å.c) er videre ansvarlig for utformingen og produksjonen av følgende dokumenter:

- ID-kort for borgere av Bosnia-Hercegovina og for utlendinger
- førerkort og vognkort
- reisedokumenter/pass
- samt “other identification documents with the consent of the competent authorities and special Decision of the Council of Ministers”³

Mens IDDEEA er ansvarlig for utformingen av dokumentene som er listet opp ovenfor, for vedlikeholdet av databasen og for at alle godkjente brukere er koplet opp mot databasen, er det ikke IDDEEA som foretar selve utstedelsen av bosniske identifikasjonsdokumenter. Ansvaret for utstedelse ligger, som tidligere, hos innenriksministeriene på alle nivå i landet.⁴ Således foretas innregistrering av personopplysninger og dokumentutstedelse ved henholdsvis lokale registreringskontorer og politistasjoner, eller ved Bosnia-Hercegovinas utenriksstasjoner.

Utenriksdepartementet er ansvarlig utsteder av tjeneste- og diplomatpass.

IDDEEA fullførte i september 2010 arbeidet med å verifisere alle data fra de tidligere registrene de har overtatt ansvaret for, for så å migrere opplysningene inn i den nye databasen (EU Commission 2010).

Ifølge IDDEEA (u.å.a) er omkring 23 500 brukere ved i underkant av 750 kontorer knyttet elektronisk til registrene. Tallene omfatter brukere på alle myndighetsnivå i landet.

2. SIVILSTATUSDOKUMENTER

Bosniske myndigheter ber som regel om at personer fremviser nylig utstedt utskrift fra fødselsregisteret (utstedt i løpet av de siste seks måneder) for å få utstedt øvrige

² Hva angår punktet “other registers approved by the source authorities”, opplyser ingen av de åpne kildene på feltet hvilke registre dette eventuelt omfatter.

³ Ingen av de åpne kildene på feltet opplyser hvilke øvrige “identification documents with the consent of the competent authorities” som eventuelt også produseres av IDDEEA.

⁴ De lokale registreringskontorene i Føderasjonen (FBiH) og Republika Srpska (RS) er underlagt henholdsvis FBiHs kantonale innenriksdepartementer og RS Innenriksdepartement. I Brčko-distriktet foregår registrering og dokumentutstedelse ved det såkalte Public Register of Brčko District.

offisielle dokumenter (U.S. State Department u.å.). Dette er fordi praksis i Bosnia har vært at endringer i sivilstatus, slik som skilsmisse eller navneendringer, føres inn i fødselsregisteret. En nylig utstedt utskrift viser således alle eventuelt oppdaterte opplysninger.

Det amerikanske utenriksdepartementet har i tidligere utgivelser av *Bosnia & Herzegovina Reciprocity Schedule: Documents Bosnia-Herzegovina*, påpekt at ulike attester (fødsels-, ekteskaps-, døds- og skilsmisseattester) ikke alltid har vært tilgjengelige for bosniske borgere. Dette skyldes blant annet ødeleggelser under krigen på 1990-tallet. I den gjeldende versjonen av *Bosnia & Herzegovina Reciprocity Schedule* (U.S. State Department u.å.), påpekes ikke lenger dette. Landinfo mener likevel at det kan være nyttig å være oppmerksom på dette forholdet med hensyn til relevante (eldre) generasjoner bosniske borgere, selv om ødelagte registre langt på vei er gjenopprettet og dagens rutiner for registrering og oppbevaring av personopplysninger er forbedret.

2.1 FØDSELSATTEST

Fødselsattester og utskrifter fra fødselsregisteret utstedes av lokale registreringskontorer. I Føderasjonen er disse underlagt Innenriksdepartementet (og de kantonale innenriksdepartementene), og i RS er de underlagt RS' Departement for lokalt styre og selvstyre (RS Ministry of Local Governance and Self-Governance) (Sarajlić 2010).

Fødselsregistrene i Bosnia forvaltes, som allerede bemerkt, ikke av IDDEEA. I kildelitteraturen (CRC 2010; Ombudsman 2010) vises det til at det finnes et hovedregister for fødsler (Main Birth Register), samtidig som det vises til at fødselsregistre blir oppbevart og administrert lokalt ved de respektive registreringskontorene. Ifølge Ombudsmannen (Ombudsman 2010, s. 76) finnes det ikke en *felles* elektronisk database over fødselsregistrene, men flertallet av de lokale registrene foreligger imidlertid i elektronisk format (EU Commission 2009, s. 2).

Utskrift fra fødselsregister er et meget sentralt underlagsdokument for bosniske borgere, og folk får, som beskrevet innledningsvis, ofte utstedt slike utskrifter flere ganger i løpet av livet.

Fødsler innrapporteres muntlig eller skriftlig til det lokale registreringskontoret. Helsevesenet har ansvar for å innrapportere barnefødsler dersom barnet fødes på sykehus eller helsestasjon. Fødselen skal innrapporteres innen 15 dager etter at fødselen fant sted. Barn som fødes hjemme eller utenfor sykehus/helsestasjon, skal innrapporteres til det lokale registreringskontoret av mor, far, helsearbeider eller annen person som var tilstede under fødselen, i slike tilfeller innen ett døgn etter fødselen har funnet sted (UN CRC 2010, s. 23).

Fødselsattest (Izvod iz matične knjige rođenih) utstedes av registreringskontoret etter at hendelsen er registrert.

Senere kan utskrift fra fødselsregister skaffes ved å henvende seg til det samme registreringskontoret.

2.1.1 Mangelfull eller utelatt fødselsregistrering

Ombudsmannen (Ombudsman 2010) opplyser at et betydelig antall barn ikke er registrert i fødselsregistrene, og at de derfor mangler personlige dokumenter.⁵ Det spesifiseres ikke hvilke befolkningssegment det her dreier seg om, men problematikken er ellers kjent for rombefolkningen i regionen, og det antas at dette også gjør seg gjeldende for Bosnia-Hercegovina.

2.2 PERSONLIG IDENTITETSNUMMER (JMB)

Det personlige identitetsnummeret har forkortelsen JMB (Jedinstveni matični broj), og er et unikt nummer som tildeles ved fødselen. Identitetsnummeret ble introdusert i 1976, og ble benyttet av alle republikkene i det tidligere Jugoslavia. Nummeret består av 13 siffer. Artiklene 4-6 i Lov om personlig identitetsnummer (Law on Personal ID Number 2001) beskriver hvordan JMB er oppbygd. Identitetsnummeret gjør det blant annet mulig å identifisere hvor en person kommer fra i Bosnia.

Identitetsnummeret gis på grunnlag av registrert fødsel eller senere oppnådd statsborgerskap. Nummeret føres inn i alle personlige dokumenter; herunder fødselsattest (og følger senere i utskrift fra fødselsregister), ekteskapsattest, statsborgerskapsattest, ID-kort, pass, arbeidsbok, helsebok, førerkort, bankkort, osv. (Law on Personal ID Number 2001, art. 18).

Søknad om identitetsnummer foretas ved lokalt registreringskontor. I likhet med fødselsregistreringen, kan søknad om identitetsnummer leveres av foreldre/forelder, eventuelt stedfortreder med fullmakt, ved det aktuelle lokale registreringskontoret i landet. Søker må fremlegge utskrift fra fødselsregister og statsborgerskapsattest (ikke eldre enn seks måneder).

Dersom barnet er født i utlandet, kan forelder/foreldre møte ved bosnisk utenriksstasjon i landet der barnet er født for å søke om identitetsnummer etter at fødselsattesten er utstedt av myndighetene i barnets fødeland (Bosnia-Hercegovinas ambassade i Norge, telefonsamtale 2009).

IDDEEA forvalter registeret for personlige identitetsnumre. Registeret er:

*[...] a basic register comprising data which uniquely determines an individual-national of Bosnia and Herzegovina. **All primary data for other registers provided for by the Law are taken from this register.** Relation between this and other registers is a personal identification number (IDDEEA 2009, art. 3, Landinfos utheving).*

2.3 STATSBORGERSKAP OG STATSBORGERSKAPSATTEST

Statsborgerskapsattester utstedes også av de lokale registreringskontorene, underlagt innenriksdepartementet (og de kantonale innenriksdepartementene) i Føderasjonen og RS' Departement for lokalt styre og selvstyre (RS Ministry of Local Governance and Self-Governance) i Republika Srpska (Sarajlić 2010).

Søknad om statsborgerskapsattest leveres ved personlig fremmøte, enten av den aktuelle personen, et familiemedlem eller advokat på vegne av søker.

⁵ Ombudsmannen oppgir ikke tall. Anslag fra det amerikanske utenriksdepartementet viser at det i 2008 var omtrent 6000 barn, i hovedsak rom, som ikke ble fødselsregistrert (U.S. Department of State 2009).

En borger av Bosnia-Hercegovina har i tillegg til statsborgerskapet som er knyttet til landet, et statsborgerskap knyttet til entiteten der vedkommende er registrert bosatt. I henhold til statsborgerskapsloven vil ikke endring fra statsborgerskap i en entitet til en annen påvirke det bosniske statsborgerskapet:

A change of the citizenship of one Entity to the citizenship of another Entity does not affect the citizenship of BiH (Law on Citizenship 1999, art. 2).

Det fremgår av statsborgerskapsattesten hvilken entitet en person har statsborgerskap i.

Bosnisk lovgivning tillater videre dobbelt statsborgerskap dersom det foreligger en bilateral avtale om dobbelt statsborgerskap mellom Bosnia-Hercegovina og et annet land (Law on Citizenship, art. 4).⁶ Slike avtaler foreligger mellom Bosnia-Hercegovina og Serbia, og Bosnia-Hercegovina og Sverige. Bosnia-Hercegovina og Kroatia inngikk også en avtale om dobbelt statsborgerskap i 2007, men denne er ennå ikke ratifisert av det bosniske statsparlamentet (Sarajlić 2010). De aller fleste bosniske kroater har allikevel fått kroatisk statsborgerskap i tillegg til sitt bosniske.

I henhold til en rapport skrevet av CITSEE-prosjektet (Citizenship in the Successor States of the former Yugoslavia), er omtrent femti prosent av den bosniske befolkningen i besittelse av kroatisk eller serbisk pass, i tillegg til sitt bosniske (Sarajlić 2010).

Bosniske borgere som oppholder seg i utlandet, kan søke om å få utstedt statsborgerskapsattest via bosniske utenriksstasjoner. Ambassadene opplyser imidlertid at det tar langt kortere tid for søkeren å få utstedt attest ved at søker, et familiemedlem eller advokat på vegne av søker, leverer søknad ved det aktuelle registreringskontoret i hjemlandet (Consulate of BiH Chicago u.å.).

2.4 EKTESKAPSATTEST OG SKILSMISSEATTEST

Ekteskapsinngåelse meddeles og registreres ved lokalt registreringskontor. Ekteskapsattest (Izvod iz matične knjige vjenčanih) utstedes av det samme registreringskontoret. Etter 1946 er kun sivile ekteskap gyldige (U.S. Department of State u.å.). Personer som skal inngå ekteskap, må fremlegge fødselsattest (utskrift fra fødselsregister) og statsborgerskapsattest (ikke eldre enn seks måneder) samt nasjonalt ID-kort (Migrationsverket 2006).

Kopi av skilsmisedom er tilgjengelig fra den aktuelle distriktsdomstolen (Okružni Sud) eller regionale domstolen (Nadležni sud) som avgjorde saken. Skilsmisedom dokumentet er en domsavsigelse og hvert dokument er derfor forskjellig (BFD 2004).

Skilsmisdom blir ført inn i det lokale ekteskapsregisteret.

⁶ Den tidligere uendrede versjonen av statsborgerskapsloven (1999) stadfestet at “[...] if the BiH authorities had not negotiated bilateral agreements on dual citizenship with other states by 1 January 2003, BiH citizens holding dual citizenship would have to choose one citizenship and renounce the other.” Ved innføringen av Høyrepresentantens endringer (2003), ble fristen for å konkludere om bilaterale avtaler utvidet med ti år, altså til 1. januar 2013 (OHR 2002).

2.5 DØDSATTEST

Dødsfall innrapporteres til lokalt registreringskontor. Dødsattest (Izvod iz matične knjige umrljih) blir utstedt ved det samme kontoret.

3. NASJONALT ID-KORT

I januar 2003 introduserte bosniske myndigheter biometriske data i de obligatoriske ID-kortene (lična karta) for alle bosniske borgere. Utstedelsen av de nye ID-kortene var koordinert med opprettelsen av den nye elektroniske databasen over personopplysninger.

ID-kort utstedes til personer etter fylte 15 år, men er først påbudt for personer fylt 18 år og eldre. Alle borgere skal være i besittelse av personlig ID-kort etter fylte 18 år. Loven stiller krav om personlig fremmøte for søknad om og utstedelse av ID-kort, mens barn må stille med forelder eller verge (Law on ID Card 2001, art. 8).

I Føderasjonen utstedes ID-kortene ved lokale politikontorer underlagt innenriksdepartementene i de respektive kantonene. I Republika Srpska (RS) utstedes ID-kortene ved lokale politikontorer underlagt RS' Innenriksdepartement.

Søkeren må fremlegge utskrift fra fødselsregister og statsborgerskapsattest (ikke eldre enn seks måneder). Ved førstegangssøknad om ID-kort, eller fornyelse av gammelt ID-kort dersom dette ikke er foretatt siden IDDEEA-databasen (tidligere CIPS-databasen) ble etablert i 2003, må søkere også legge ved et såkalt JMB-7-skjema i utfylt stand. Dette skjema er en søknad om at ens personlige identitetsnummer (JMB) skal registreres i databasen (se punkt 2.2 om JMB-registerets betydning for databasen, samt fotnote om eventuell uteblitt registrering av JMB).⁷ Det avgis biometriske data ved de lokale kontorene.

ID-kortet vil blant annet inneholde følgende: Fornavn og etternavn, fødselsdato og fødselssted, permanent bostedskommune eller midlertidig adresse (for internt fordrevne), statsborgerskap, kjønn, personnummer, foto og signatur (Law on ID Card 2001, art. 16).

ID-kortene har ti års gyldighet for personer over 18 år, og to års gyldighet for barn mellom 15 og 18 år. Varige ID-kort utstedes til personer over 60 år (Law on ID Card 2001, art. 17).

Borgere som er bosatt i utlandet, kan søke om ID-kort gjennom aktuell utenriksstasjon. Bosnia-Hercegovinas utenriksstasjoner er tilkoblet IDDEEA-databasen.

⁷ Det personlige identitetsnummeret fungerer som en "inngangsbillett" til IDDEEA-databasen. Personer som av forskjellige årsaker *ikke* er blitt registrert i databasen (eksempelvis personer som har oppholdt seg i utlandet siden før 2003), får per i dag ikke utstedt ID-dokumenter, reisedokumenter eller øvrige dokumenter basert på registerne som IDDEEA forvalter. De "eksisterer" ikke i IDDEEAs database i Bosnia-Hercegovina, til tross for at de kan ha et personlig identitetsnummer. Vedkommende personer kan henvende seg til bosniske utenriksstasjoner for bistand til å registrere identitetsnummeret i basen (Consulate of BiH Chicago 2009).

4. REISEDOKUMENTER

4.1 PASS

Utstedelse av reisedokumenter til bosniske borgere er regulert ved lov om reisedokumenter av 1997, med senere endringer (Law on Travel Documents 1997). I henhold til artikkel 4, regulerer loven følgende bosniske reisedokumenter: pass, diplomatpass, tjenestepass, gruppepass, sjømannsbok og midlertidig reisedokument (Travel Certificate), samt "... other documents enabling travelling of BiH citizens abroad in accordance with international agreements". Loven regulerer videre reisedokument for flyktninger og statsløse personer, og midlertidig reisedokument for utlendinger.

Med unntak av diplomatpass og tjenestepass, som utstedes av Utenriksdepartementet, er det Bosnia-Hercegovinas innenriksdepartement som er hovedansvarlig for utstedelse av reisedokumenter.

Bosnia-Hercegovina startet utstedelsen av biometriske pass 15. oktober 2009, og alle autoriserte myndigheter – herunder utenriksstasjonene – er utstyrt til å registrere biometriske data og til å utstede biometriske dokumenter (pass og ID-kort).⁸ Omtrent 422 000 bosniske, biometriske pass har blitt utstedt per medio desember 2010 (IDDEEA u.å.a).

Både i Føderasjonen og i RS utstedes passene ved lokale politikontorer underlagt de respektive innenriksdepartementene (IDDEEA u.å.b).

Søknad om reisedokument/pass må leveres ved personlig fremmøte. Dersom søker er umyndig eller på annen måte juridisk umyndiggjort, kan søknad fremmes av forelder eller autorisert verge på vegne av søker (Law on Travel Documents 1997, art. 12 og 18). Søknad fremmes ved samme lokale politistasjon som utsteder passet.

Søkeren må fremlegge identifikasjon i form av nasjonalt ID-kort, utskrift fra fødselsregister og statsborgerskapsattest (ikke eldre enn 6 måneder). Eventuelt utløpt reisedokument innleveres samtidig. Det tas bilde og avgis fingeravtrykk og signatur, og søkeren fyller ut søknadsskjema. Innen søknaden om pass kan behandles, forutsettes det at søkeren i perioden etter 2003 har registrert sitt personlige identitetsnummer (JMB) i IDDEEA-databasen (Law on Travel Documents 1997, art. 13).

Borgere av Bosnia-Hercegovina kan kun være i besittelse av ett pass. I henhold til loven, er passene gyldige i fem år for alle personer over syv år. Pass utstedt til barn under syv er gyldige i tre år. Reisedokumenter utstedt til flyktninger og statsløse er gyldige i to år (Law on Travel Documents 1997, art. 4 og 21).

Ikke-biometriske pass utstedt innen utløpet av 2009 er gyldige i fem år fra utstedelsesdato (EU Commission 2009, s. 3).

⁸ IDDEEAs hjemmesider inneholder opplysninger om de biometriske passenes utforming og tekniske spesifikasjoner (IDDEEA u.å.d).

Lovens artikkel 19 lyder:

The authorities responsible for issuing travel documents are obliged to immediately register data in the central register on dispossessed, lost, destroyed or stolen travel documents.

Alle myndigheter med brukerrettigheter av databasen vil således kunne lese informasjon fortløpende om eksempelvis tapte, stjålne eller ødelagte reisedokumenter.

4.1.1 Midlertidige reisedokument

Midlertidige reisedokument er gyldige i 30 dager fra utstedelse, eller i så mange dager som er påkrevd for at vedkommende innehaver skal kunne returnere til hjemlandet. Passene kan utstedes av bosnisk utenriksstasjon (Law on Travel Documents 1997, art. 21).

5. KORRUPSJON

Korrupsjon er utbredt i Bosnia. EU-kommisjonen viser i *Bosnia and Herzegovina 2010 Progress Report* til at:

[...] corruption is prevalent in many areas and remains a serious problem throughout the public and private sectors. Anti-corruption policies and measures are not adequately implemented. Investigation and prosecution of corruption remain weak (EU Commission 2010, s. 16).

Ifølge Transparency Internationals (TI) korrupsjonsbarometer for 2010, rangerer Bosnia-Hercegovina på en 91. plass på listen av totalt 178 land (TI 2010). Resultatet viser en moderat forbedring fra foregående år (rangering som 99. land in 2009).

5.1 BESTIKKELSER OG FORFALSKNINGER

Store deler av befolkningen synes å ha kjennskap til korrupsjon i form av å ha betalt, eller kjenne til andre som har betalt eller mottatt, bestikkelser for å oppnå eller fremskynde offentlige tjenester. I en undersøkelse fra 2009, oppgav 9 prosent av befolkningen å ha betalt bestikkelser for å motta en eller annen form for tjeneste. På en skala fra 1-5, der 5 tilsvarer “ekstremt korrupt”, ble offentlig ansatte rangert med verdien 4,2 (TI 2009).

En undersøkelse foretatt av Verdensbanken poengterer hvor forankret bestikkelser er både innenfor privat og offentlig sektor:

[...] installing an electrical or telephone line costs 145 euro in bribes, buying a license or permit costs about 230 euro, and bribes to judges can be as little as 110 euro [...] for any major business deal to be concluded, 4% of its total value had to be paid in bribes (UNODC 2008, s. 91).

Bestikkelser er altså et relativt utbredt fenomen i Bosnia-Hercegovina. Det er allikevel viktig å poengtere at ikke alle områder av offentlig forvaltning nødvendigvis er berørt, og at der det forekommer ulovlige transaksjoner vil disse

varierte i størrelsesorden og alvorlighetsgrad i forhold til hvilken tjeneste som etterspørres/tilbys. Det er også slik at de fleste offentlige tjenester er fullt ut tilgjengelige uten at ytelsen behøver å involvere en bestikkelse; en bestikkelse gis gjerne for å unngå kø, venteliste eller lang saksbehandlingstid.

Det foreligger for eksempel ikke opplysninger som tilsier at bestikkelser eller andre former for korrupsjon er utbredt i tilknytning til selve registreringen av fødsler, ekteskap/sivilstatus og dødsfall, eller ved innrapportering av data til registrene. Dersom det man ønsker er å få utstedt ekte dokumenter med ekte opplysninger, og kan akseptere en sedvanlig behandlingstid,⁹ er incentivet for korrupsjon relativt lavt: Registreringskontorene er lett tilgjengelige og det er etablert oversiktlige rutiner om registrerings- og søknadsprosedyrer samt behandlingstid. Såfremt en person er fødselsregistrert og kan fremlegge nødvendige underlagsdokumenter, skal vedkommende ikke ha særskilte vanskeligheter med å anskaffe seg bosniske reise- eller persondokumenter.

5.1.1 Ekte dokumenter med ekte opplysninger

Transparency Internationals korrupsjonsbarometer (TI 2009) måler nettopp befolkningens opplevelse av å føle seg tvunget eller oppmuntret til å betale bestikkelser for å fremskynde tjenester fra en byråkratisk offentlig forvaltning. Det dreier seg her om å betale for noe man i utgangspunktet har krav på vederlagsfritt, eller at en må betale mer enn det fastsatte gebyret, og innen gitte frister. I forbindelse med dokumentutstedelse, vil det eventuelt være snakk om å få fortløp i utstedelsen av ekte dokumenter med ekte opplysninger.

5.1.2 Ekte dokumenter med falske opplysninger

Dette fenomenet skiller seg vesentlig fra det foregående: Bestikkelser som brukes for å få utstedt ekte dokumenter med falske opplysninger. I Bosnia-Hercegovina ble det i 2008 avslørt omfattende korrupsjon knyttet direkte til de nye dataregistrene og til ansatte på innsiden av de offentlige systemene. Saken omtales som "CIPS-skandalen", og var en enkeltstående hendelse som har hatt stor innvirkning på den senere styringen av dokumentutstedelse i landet. Med tilgang på teknisk utstyr og materiale til dokumentutstedelse, hadde offentlige ansatte etter at CIPS-databasen (nå IDDEEA-databasen) ble etablert i 2003, tatt i mot bestikkelser mot å fremskaffe originale ID-kort og pass som inneholdt falske identitetsopplysninger. Omtrent 20 ansatte innenfor lokale, dokumentutstedende kontorer ble pågrepet og videre 70 personer er antatt involvert. Falske dokumenter kan ha blitt utstedt til flere hundre personer. De forfalskede dokumentene skal angivelig ha kostet ca. 2000 euro (IDDEEA 2008; OCCRP 2009; Balkan Insight 2008).

CIPS-skandalen viste at det også var grunn til å se nærmere på rutinen ved kommunale kontorer med ansvar for registrering av sivilstatus. Påtalemyndighetene har ifølge OCCRP uttalt at de falske ID-kortene ble utstedt på bakgrunn av forfalskede utskrifter fra fødselsregistre og statsborgerskapsattester. EU-kommisjonen betegner skandalen som et tilfelle av utstrakt identitetstyveri (IDDEEA

⁹ Som regel er behandlingstiden under 30 dager; se aktuelle lovverk for spesifikke og lovpålagte behandlingsfrister.

2008; OCCRP 2009; EU Commission 2009). Hendelsen har ført til innstramminger i IDDEEAs og brukerkontorenes rutiner, og en rekke pågripelser har blitt foretatt (se punkt 6.1.1 og 6.1.2).

5.1.3 Falske dokumenter med falske opplysninger

Dokumentforfalskning utført av ordinære kriminelle uten noen tilknytning til offentlige forvaltning, altså produksjon av falske dokumenter med falskt innhold, har også blitt avdekket. Senest i november 2010 arresterte politiet en gruppe personer som etter det opplyste har drevet med dokumentforfalskning. Politiet skal ha tatt beslag i “[...] a large amount of passports, seals and equipment used to forge documents needed to obtain EU visas” (Southeast European Times 2010).

Landinfo har ikke konkret kjennskap til omfanget av forfalskede dokumenter fra Bosnia-Hercegovina. Omfattende organisert kriminalitet i området knyttet til ulike former for smugling av for eksempel sigaretter, narkotika og mennesker vil imidlertid kunne indikere at det finnes miljøer som både kan ha interesse av å bruke og å produsere slike dokumenter. OCCRP (2009) bekrefter at det finnes et aktivt marked for kjøp og salg av delvis forfalskede eller totalforfalskede dokumenter. Kriminelle som ønsker å forflytte seg i regionen uten at rullebladet flytter med dem, eller personer som har begått forbrytelser i tilknytning til krigen og som unndrar seg straffeforfølgelse, er grupper som angivelig benytter seg av falske identiteter og forfalskede dokumenter.

Behovet for totalt forfalskede dokumenter blir, slik Landinfo ser det, antagelig mindre dersom det er mulig å få utstedt ekte dokumenter med falskt innhold mot bestikkelse. Opplysningene i følgende kapittel gir imidlertid noen indikasjoner på at mulighetene for å få utstedt slike originaldokumenter med falskt innhold har blitt aktivt begrenset i løpet av de siste årene.

6. KONTROLL AV IDENTITETSOPPLYSNINGER

6.1 CIPS, IDDEEA OG BIOMETRI

CIPS-prosjektet ble opprettet for å forbedre og sikre rutinene for oppbevaring av personopplysninger og for dokumentutstedelse i landet. Prosessen er blitt beskrevet som et viktig ledd i arbeidet med å “[...] rectify the dubious reputation BiH documents have abroad” (OHR 2001) og få på plass en bedre struktur på personregistrering og dokumentutstedelse.

Siden overtagelsen av ansvaret for databasen og utforming av relevante dokumenter i 2008, har IDDEEA fortsatt arbeidet med digitalisering av registrene, opplæring av ansatte ved kontorene som benytter registrene, og sikring av både registrene og dokumentutstedelsesprosessen. IDDEEA har vært direkte ansvarlige for digitaliseringen av registrene de har direkte ansvar for, og har vært medvirkende i å få digitalisert øvrige registre, slik som fødselsregistrene. Generelt sett har det siden innføringen av nye rutiner i 2003, foregått en gradvis forbedring av de offentlige systemene som er ansvarlige for personopplysninger og dokumentutstedelse.

Innføringen av biometri har generelt sett gjort det vanskeligere å forfalske både pass og ID-kort.

CIPS-skandalen viste imidlertid klart at det forelå utfordringer hva angikk det nye systemet generelt og dokumentsikkerhet spesielt. Både underlagsdokumenter og biometriske ID-kort hadde blitt forfalsket og solgt av en gruppe personer innenfor den offentlige forvaltningen. Disse dokumentene ble angivelig i sin tur benyttet til å skaffe ekte reisedokumenter med falskt innhold. Dette vil i stor grad ha dreid seg om de ikke-biometriske passene, siden innføringen og utstedelse av biometriske pass først tok til fra oktober 2009.

Hvorvidt det senere har latt seg gjøre for enkeltpersoner å skaffe seg biometrisk pass på grunnlag av de omtalte falske ID-dokumentene, er usikkert. I en rapport fra OCCRP (2009) antydes imidlertid at flere av de forfalskede ID-dokumentene fortsatt er i omloop og benyttes av kriminelle.¹⁰

Siden 2003 er det gjennomført innstramminger hva angår dokumentsikkerhet. Dette gjelder både ved de passutstedende kontorene og ved de lokale registreringskontorene. Kilder som EU-kommisjonen vurderer allikevel at IDDEEA fortsatt har en vei å gå for å forbedre sikkerhetsrutinene, blant annet når det gjelder god nok opplæring og etterfølging av ansatte ved de lokale kontorene (EU Commission 2009).

Følgende to punkter gir en oversikt over sikkerhetsrelaterte tiltak som er gjennomført i den senere tid:

6.1.1 Skjerpede rutiner for passutstedelse

Nye rutiner for passutstedelse ble innført i juli 2009, i tilknytning til innføringen av biometriske pass. Passøknaden mottas altså ved aktuell lokal politistasjon underlagt innenriksdepartementet i entiteten eller kantonen, eller ved aktuell utenriksstasjon. Alle passutstedende myndigheter er tilknyttet ett og samme sentrale elektroniske nettverk, som muliggjør elektronisk identifisering av passøkerens identitet på hvert steg i utstedelsesprosessen (EU Commission 2009).

Siden de nye rutinene ble innført i 2009, er det iverksatt flere tiltak for å forhindre risiko for korrupsjon eller ID-tyveri innenfor de passutstedende myndighetene. Blant annet må alle ansatte gjennomgå sikkerhetsklarering og treningsprogrammer. Hver handling foretatt av hver enkelt ansatt og på hver arbeidsstasjon loggføres i det elektroniske systemet. (EU Commission 2009).

Ved IDDEEAs lokaler der ID-kortene og passene produseres, er en rekke sikkerhetstiltak på plass. EU-kommisjonen oppsummerer at:

The personalisation of ID cards is fully centralised within the IDDEEA's premises in Banja Luka, a secure building with recorded video surveillance. Staff work according to a shift system and have clearly designated roles, with sectionalised access authentication applicable for all employees. Blank documents are stored in a single safe and stocks are checked at the end of

¹⁰ Mangel på utleveringsavtaler mellom flere av landene i regionen (eksempelvis Serbia, Kroatia, Bosnia-Hercegovina), kan antageligvis motivere bruken av falske identiteter og identitetsdokumenter blant kriminelle.

each shift. The distribution of ID cards is carried out by designated staff with specific training. IDDEEA staff responsible for the personalisation of ID cards are carefully selected and trained by contractors (EU Commission 2009, s. 5).

6.1.2 Skjerpede rutiner ved registreringskontorene

I likhet med de passutstedende myndighetene, har ansatte ved lokale registreringskontorer deltatt i IDDEEAs sikkerhets- og treningsprogrammer siden 2009.

Etter innføringen av de nye rutinene for passutstedelse, er det etablert et nytt system hvor alle de lokale registreringskontorene med ansvar for sivile registre (herunder fødsel, død, ekteskap) overfører de opplysningene de har i sine registre om individuelle passøkere. Opplysningene sendes til en sentral registerbok som forvaltes av IDDEEA.

Per november 2009 hadde ellers 94 av de 141 lokale registreringskontorer som oppbevarer registerbøker gjennomført full digitalisering av registerbøkene. Prosjekter for å oppnå full digitalisering av registerbøkene, altså inkludert bruk av digital signatur, forventes gjennomført ved utløpet av 2011 (EU Commission 2009).

7. REFERANSER

- Balkan Insight (2008, 28. mai). Bosnia police smash fake IDs ring. *Balkan Insight*. Tilgjengelig fra <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnia-police-smash-fake-ids-ring> [lastet ned 15. desember 2010]
- BFD, dvs. Barne- og familiedepartementet (2004). *Rundskriv Q-19/2004: Lov 2. juni 1978 nr. 38 om anerkjennelse av utenlandske skilsmisser og separasjoner, samt skiftefritak etter ekteskapsloven*. Oslo: Barne- og familiedepartementet. Tilgjengelig fra http://www.regjeringen.no/upload/kilde/bfd/rus/2004/0018/ddd/pdfv/230218-rundskriv_q-19-2004_siste_versjon_.pdf [lastet ned 15. desember 2010]
- [Consulate of BiH Chicago] (2009, 8. mai). *Important Notification for Bosnia and Herzegovina Citizens*. Chicago: Consulate General of Bosnia and Herzegovina. Tilgjengelig fra http://www.cgbhchicago.com/index.php?option=com_content&view=article&id=87:vazno-obavjestenje&catid=44:obavjestenja&Itemid=118&lang=en [lastet ned 15. desember 2010]
- CRC, dvs UN Committee on the Rights of the Child (2010, 25. januar). *Initial Period Report of States Parties Bosnia and Herzegovina*. New York: CRC. Tilgjengelig fra <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC.C.OPAC.BIH.1.doc> [lastet ned 15. desember 2010]
- EU Commission (2009, 27. november). *White List Project Paper: Updated assessment of the implementation by Bosnia and Herzegovina of the roadmap for visa liberalisation*. Brussel: EU Commission. Tilgjengelig fra <http://www.esiweb.org/pdf/White%20List%20Project%20Paper%20-%20Bosnia%202009%20Visa%20Road%20Map%20assessment%20-%20November.pdf> [lastet ned 15. desember 2010]
- EU Commission (2010, 9. november). *Bosnia and Herzegovina 2010 Progress Report*. Brussel: EU Commission. Tilgjengelig fra http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/ba_rapport_2010_en.pdf [lastet ned 15. desember 2010]
- IDDEEA (2009). *Rulebook on contents and manner of maintenance of the registers*. Banja Luka: IDDEEA. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/zakonska_regulativa/Podzakonski%20akti/English/Rulebooks%20data%20exchange_pdf/Rulebook%20on%20contents%20and%20manner%20of%20register%20maintenance_35_09.pdf [lastet ned 15. desember 2010]
- IDDEEA, dvs. Agency for Identification Documents, Registers and Data Exchange of Bosnia and Herzegovina (2008, 16. desember). *Prosecutor's Office of BiH on investigation in so-called "CIPS" file*. Banja Luka: IDDEEA. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/en_vijesti.php?id=244 [lastet ned 15. desember 2010]

- IDDEEA (u.å.a). *Agency*. Banja Luka: IDDEEA. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/en_agencija.php [lastet ned 15. desember 2010]
- IDDEEA (u.å.b). *Authorities responsible for issuing documents*. Banja Luka: IDDEEA. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/en_organi_dokumenti.php [lastet ned 15. desember 2010]
- IDDEEA (u.å.c). *III The Responsibilities of the Agency*. Banja Luka: IDDEEA. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/en_o_agenciji.php [lastet ned 15. desember 2010]
- IDDEEA (u.å.d). *Design of Documents: Passports*. Banja Luka: IDDEEA. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/en_pasos.php [lastet ned 15. desember 2010]
- [Law on Agency] (2008, 22. juli). *Law on Agency for Identification Documents, Registers and Data Exchange of Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Parliamentary Assembly. Tilgjengelig fra <http://www.iddeea.gov.ba/Zakoni/Engleski/Law%20on%20Agency-final.pdf> [lastet ned 15. desember 2010]
- [Law on Citizenship] (1999, 27. juli). *Law on Citizenship of Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Parliamentary Assembly. Tilgjengelig fra <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/3ae6b5900.pdf> [lastet ned 15. desember 2010]
Endringer til loven (2005, 16. november) er tilgjengelig fra <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/4bab789f2.pdf> [lastet ned 15. desember 2010]
- [Law on ID Card] (2001, 28. desember). *Law on Identity Cards of Bosnia and Herzegovina nationals*. Sarajevo: Parliamentary Assembly. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/zakonska_regulativa/Zakoni/Engleski/ID/Law%20on%20national%20identity%20card.pdf [lastet ned 15. desember 2010]
Endringer til loven (2007, 15. mars) er tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/zakonska_regulativa/Zakoni/Engleski/ID/Law%20on%20amendments%20to%20the%20Law%20on%20identity%20cards%20of%20BIH%20nationals.pdf [lastet ned 15. desember 2010]
- [Law on Personal ID Number] (2001, 28. desember). *Law on Personal Identification Number*. Sarajevo: Parliamentary Assembly. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/zakonska_regulativa/Zakoni/Engleski/PIN/Law%20on%20JMB%20-%20English.pdf [lastet ned 15. desember 2010]
Endringer til loven (2008, 30. juli) er tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/zakonska_regulativa/Zakoni/Engleski/PIN/Law%20on%20Amendments%20to%20the%20Law%20on%20JMB.pdf [lastet ned 15. desember 2010]
- [Law on Travel Documents] (1997, desember). *Law on Travel Documents of Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Parliamentary Assembly. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/zakonska_regulativa/Zakoni/Engleski/Travel%20docu

[ments/Law%20on%20travel%20documents%20of%20BiH%204-97.pdf](#) [lastet ned 15. desember 2010]

Endringer og tilføyelser til loven (1999, 2000, 2001, 2004, 2007, 2008) er tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/en_zakoni.php [lastet ned 15. desember 2010]

- Migrationsverket (2006, 18. september). *Att gifta sig i Bosnien och Hercegovina*. Norrköping: Migrationsverket. Tilgjengelig fra <http://www.migrationsverket.se/lifos/dok.do?dtyp=&fritext=att+gifta&fritext=%40DOCN&land=Bosnien-Hercegovina&sidStorlek=10&sorteringsOrdning=-UDAT,-DOKN&mode=&currDokument=2> [lastet ned 15. desember 2010]
- OCCRP, dvs. Organized Crime and Corruption Reporting Project (2009, 17. november). *Criminals with Counterfeited Bosnian Documents*. OCCRP. Tilgjengelig fra http://reportingproject.net/visa/index.php?option=com_content&view=article&id=46:criminals-with-counterfeited-bosnian-documents&catid=34:visa&Itemid=53 [lastet ned 15. desember 2010]
- OHR, dvs. Office of the High Representative (2001, 18. september). *BiH Citizen Identity Card*. Sarajevo: OHR. Tilgjengelig fra http://www.ohr.int/ohr-dept/rule-of-law-pillar/rol-coordination-unit/spu/lprojects/default.asp?content_id=5844 [lastet ned 15. desember 2010]
- OHR (2002, 30. desember). *High representative imposes citizenship law amendments, calls for fundamental re-appraisal of dual citizenship*. Sarajevo: OHR. Tilgjengelig fra http://www.ohr.int/ohr-dept/presso/pressr/default.asp?content_id=28837 [lastet ned 26. november 2010].
- [Ombudsman] (2010, februar). *Annual Report on Results of the Activities by the Institution of Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina*. Banja Luka: Ombudsman of Bosnia and Herzegovina. Tilgjengelig fra http://www.ombudsmen.gov.ba/materijali/publikacije/GI2009/Annual_Report2009.pdf [lastet ned 15. desember 2010]
- Sarajlić, E. (2010, juni). *Country Report Bosnia and Herzegovina*. Firenze: EUDO Citizenship Observatory. Tilgjengelig fra <http://eudo-citizenship.eu/docs/CountryReports/Bosnia%20and%20Herzegovina.pdf> [lastet ned 15. desember 2010]
- Southeast European Times (2010, 10. november). *Bosnian police arrest suspected document forgers*. *Southeast European Times*. Tilgjengelig fra http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/newsbriefs/2010/11/10/nb-11 [lastet ned 15. desember 2010]
- TI, dvs. Transparency International (2009). *Global Corruption Barometer 2009*. Berlin: TI. Tilgjengelig fra http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/gcb/2009 [lastet ned 15. desember 2010]
- TI (2010). *Corruption Perceptions Index 2010*. Berlin: TI. Tilgjengelig fra http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2010 [lastet ned 15. desember 2010]

- UNODC, dvs. United Nations Office on Drugs and Crime (2008, mars). *Crime and its impact on the Balkans*. New York: UNODC. Tilgjengelig fra [http://reliefweb.int/rw/RWFiles2008.nsf/FilesByRWDocUnidFilename/MUMA-7F589R-full_report.pdf/\\$File/full_report.pdf](http://reliefweb.int/rw/RWFiles2008.nsf/FilesByRWDocUnidFilename/MUMA-7F589R-full_report.pdf/$File/full_report.pdf) [lastet ned 15. desember 2010]
- U.S. Department of State (2009, 25. februar). *2008 Human Rights Report: Bosnia and Herzegovina*. Washington D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2008/eur/119071.htm> [lastet ned 15. desember 2010]
- U.S. Department of State, Bureau of Consular Affairs (u.å.). *Bosnia & Herzegovina Reciprocity Schedule: Documents*. Washington D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra http://travel.state.gov/visa/fees/fees_4881.html?cid=3518 [lastet ned 15. desember 2010]

Muntlige kilder

- Bosnia-Hercegovinas ambassade i Norge, telefonsamtale 4. mai 2009.